

TESBÎTÜ DELÂİLİ'n-NÜBÜVVE

(تثبيت دلائل النبوة)

Kâdî Abdülcebbar'ın

(ö. 415/1025)

Hz. Peygamber'in

mûcizelerine dair eseri.

Adı mukaddimede *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvveti nebiyyinâ Muhammed (resûlillâh şalavâtullâhi 'aleyhi ve selâmüh)* şeklindedir (vr. 2^a). Tabakat kitaplarında ise *Delâ'ilü'n-nübüvve, Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve* olarak kaydedilmiştir (neşredenin girişi, s. k). Kâdî Abdülcebbar, daha önce telif ettiği *el-Muğnî* adlı eserinin XV. cildinde nübüvvetin ilâhî dinlerdeki konumunu anlatırken mûcizenin vasıf ve şartlarına temas etmiş (XV, 147-269), XVI. ciltte Kur'an'ın mûciz oluşunun esasları, bunun için ileri sürülebilecek karşı düşüncelerin eleştirisi, Şii-Bâtîni telakilerin reddi gibi konuları işlemiştir (s. 143-433). *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*'de ise Resûlullah'ın gaybdan haber vermesi ve olağan üstü tecelliler şeklindeki sosyolojik gelişmeler çerçevesinde başarıya ulaşması hususu yorumlanarak onun nübüvveti için kanıt konumuna getirilmiştir.

Kitap elli sekiz bölümden (bab) meydana gelmiştir. Eserin yaklaşık beşte biri hacmindeki başlık taşımayan son kısmı (vr. 239^b-313^b) nâşir tarafından on sekiz bölüme ayrılarak kitabın fihrist kısmına konmuştur. Bununla birlikte toplam yetmiş altı bölümden oluşan *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*'nin muhtevasını beş bölüm halinde incelemek mümkündür. Kısa bir mukaddimenin ardından birinci bölümde Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ilk dönemi ele alınmaktadır. Resûl-i Ekrem'in içinde yaşadığı toplumun yanı sıra yahudi, hıristiyan, Mecûsî vb. inanç sahiplerine, Arap, Fars, Hint, Rum gibi ırklara mensup insanlara hitap ettiği, onların inanç ve davranışlarını eleştirdiği, dünyada yenilgiye, âhirette ebedî hüsrana uğrayacaklarını söylediği belirtilir. Resûlullah'ın maddî gücü, fazla taraftarı ve koruması bulunmadığı halde faaliyetlerini sürdürdüğü, ona inananların sayısının gittikçe arttığı, bunların baskı ve işkencelere mâruz kaldığı ifade edilir. Bu arada Hz. Mûsâ ile İsmâ'nın tebliğ hayatına da değinilir. Mısır'da Firavun'un zulmü altında kalan İsrâilîoğulları aslında -Hz. Muhammed'in muhataplarının aksine- önceki peygamberleri bilen, tevhid inancından, âhiret hayatından ve ibadetlerden haberdar olan kimselerdi. Diğer peygamberler ve Hz. İsmâ da aynı soy-

dan gelenlere hitap etmişti. Ardından Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretine geçilir. Resûl-i Ekrem'in Medine'deki hayatının ve onun yolunu izleyen dört halife döneminin olağan üstü bir durum sayıldığı ifade edilerek bütün bunların Allah'ın iradesiyle vuku bulduğu, Resûlullah'ın sarsılmaz bir metanete sahip kıldığı ve daha sonraki gelişmelerin de böyle gerçekleşeceğini haber verdiği belirtilir. Dolayısıyla son peygamberin nübüvvetini kanıtlayan bu delil bir taraftan sosyolojik bir nitelik taşıırken diğer taraftan gaybın bilinmesini gerektirir. Ardından Kur'an'ın ve Resûlullah'ın haber verdiği bazı olaylara değinilir ve bunların gaybın Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinmeyeceği ilkesine göre peygamberlik kanıtlarından kabul edildiği dile getirilir. Söz konusu olaylar arasında Ebû Leheb ile karısının iman etmeyeceği, Kevser sûresinde geçtiği üzere Resûlullah'ın zamanla unutulacağı iddiasının aksine bu iddiayı ileri sürenlerin unutulup yok olacağı, Mekke'de nâzil olan Hac sûresinde (22/39-41) savaşa izin verilip müslümanların baskılardan kurtulacağı günün geleceğinin belirtilmesi ve bunun Medine döneminde gerçekleşmesi, tamamen gayb âlemini ilgilendiren isrâ (mi'rac) hadisesinin müslümanlarca kabul edilmesi, ayın ikiye bölünmesi (el-Kamer 54/1-5), İranlılar'a yenilen Bizanslılar'ın birkaç yıl içinde onları yenilgiye uğratacağı (er-Rûm 30/1-6) ve Mekke döneminde Resûl-i Ekrem'in sıkıntılar içinde geçen hayatının ileriki dönemlerde parlak bir şekil alacağı (Duhâ ve İnşirâh sûreleri) gibi hususlar zikredilir. Birinci bölüm Hz. Peygamber'in beşer olarak gaybı bilemeyeceği, Kur'an'da yer alan bu hususlara ancak vahiy yoluyla muttali olabileceği gerçeğinin hatırlatılmasıyla sona erer (vr. 2^a-42^b).

Eserin ikinci bölümü Hıristiyanlığın Melkâiyye (Melkiyye), Ya'kübîler (Süryânîler) ve Nestûrîlik mezhepleri çerçevesinde eleştirisine dairdir. Müellif ilâhî dinler içinde mensupları bulunan, fakat tek tanrı inancını yozlaştıran Hıristiyanlığı İslâmîyet'le karşılaştırır. Hıristiyanların Hz. İsmâ ve Rûhulkudûs hakkındaki inancının tanrı tasavvuru şeklinde görüldüğü belirtilir. Ardından Hz. İsmâ'dan çok sonra dünyaya gelen, ırkı, dili, yaşadığı coğrafya farklı ve aynı zamanda ümmî olan Resûlullah'ın ortaya koyduğu tevhid inancına dikkat çekilir. Bu konuya dair âyetlerle istidlâl edildikten sonra Hz. İsmâ'nın çarmıha gerilmesi olayına geçilir; yahudilerin onu öldürmediğini ve asmadığını haber veren âyet çerçevesinde (en-Nisâ 4/157) mesele tartışılır.

Yahudi ve hıristiyanların bazı peygamberlere yönelik yakıştırmalarına benzer yakıştırmaların İslâm'da Râfizi-Şii-gâfî gruplarınca Kur'an'a, Resûl-i Ekrem'e ve dört halifeye yöneltildiği kaydedilir. Ancak bu tür isnatların naslara aykırı düşmesi yanında akf istidlâl melekisine ve yeterli bilgiye sahip kişiler tarafından benimsenmediğine işaret edilir. Ardından yine Hz. İsmâ'nın çarmıha gerilmesi, dört İncil'in durumu, İznik Konsili gibi hususlar tartışılır ve neticede hıristiyanların gerçek Mesih tebliğatından ayrılıp Bizans'ın ve Sâbîiler'in anlayışına yaklaştıkları belirtilir (vr. 42^b-100^a).

Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve'nin üçüncü bölümünde tekrar Râfizi-Şii-gâfî grupların iddiaları eleştirilir. Müellif, halku'l-Kur'an meselesinde baskılara mâruz kalan Ahmed b. Hanbel'den bazı kerametlerin zuhur ettiği yolundaki Hanbelî inancını aynı çerçevede değerlendirdikten sonra İmâmîyye'nin Hz. Ali'nin hilâfeti hakkında nas bulunduğu iddiasını reddeder. Onların bu duygusallığını Hişâm b. Hakem, İbnü'r-Râvendî ve Ebû İsmâ el-Verrâk gibi Râfizîler'in istismar ettiğini söyler. Eserde Hz. Peygamber'in vefatı üzerine ortaya çıkan hilâfet anlaşmazlıkları, dört halifeden her birinin ve çevresindeki sahâbîlerin uygulamaları, Abdullah b. Zübeyr ile Muâviye b. Ebû Süfyân arasındaki mücadeleye dair Şia karşıtı ve Sünnî yanlı açıklamalar yapılır (vr. 100^a-157^b). Müellifin bu tür açıklamalardan amacı şu olmalıdır: İslâmîyet'i tebliğ eden Hz. Muhammed dinin anlaşılması ve doğru şekilde temsil edilmesi görevini yerine getirmiş, bu görev kendisinden sonra dört halife ile ardından müslüman çoğunluğunun ileri gelenleri tarafından devam ettirilmiştir. Bu arada halifeler döneminden itibaren başlayan Râfizi-Şii-gâfî vb. hareketler, hiçbir zaman -Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi- dinin müşterek hüküm ve kabullerini bozacak derecelere ulaşmamıştır.

Dördüncü bölümde Resûl-i Ekrem'in ilk dönemlerine ve sonraki gelişmelere tekrar temas edilir, bu arada ona iman edenlerin samimiyetine vurgu yapılır. Müellife göre bu hususlar başka hiçbir peygambere nasip olmayan mazhariyetler olup mânevî mûcize konumundadır. Sonradan ortaya çıkan yozlaşmalar bile Resûl-i Ekrem'in bunları haber vermesi açısından nübüvvetinin birer kanıtı durumundadır. Ardından, Resûlullah'a dini tebliğ görevini kimseden çekinmeden yerine getirmesini emreden ve istikbalin iman edenlerin lehine olacağını haber veren âyetlerin işi-

ği altında bunların gerçekleşmesinin gaybı bilme mucizesi sayıldığı belirtilir. İsrâ sûresindeki tehdîf (meydan okuma) âyeti (17/88) zikredilerek Kur'an'ın bir benzerinin meydana getirilememesi mucizesine vurgu yapılır. Daha sonra Resûlullah'ın Medine'ye hicreti sırasında orada bulunan yahudilerin kendisine düşmanlık beslediği, münafıklarla iş birliği yaptığı, ancak bütün bunların gaybın Allah tarafından Hz. Peygamber'e bildirilmesi mucizesiyle neticesiz kaldığı anlatılır. Resûl-i Ekrem'in Bizans ve Fars hükümdarlarına gönderdiği mektuplarda ve ashabıyla olan münasebetlerinde görülen olağan üstü tecellilere temas edilir (vr. 157^b-245^a). Eserin beşinci bölümü Râfıza'nın Hz. Ali hakkında iddia ettiği mâsumiyet, imamların gaybı bildiği, onların da mucizelerinin bulunduğu, farz olan hususların Şii'leri bağlamadığı gibi iddiaların reddiyle başlar. Ardından Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine meşruluğu vurgulanır, Muâviye'nin hilâfeti saltanata çevirdiği belirtilir, bunun yanında aşırı Şii teklâkiler eleştirilir, Karmatî ve Bâtınîler'in ortaya çıkışı vb. hususlardan söz edilir (vr. 245^a-313^b).

Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*'de Hz. Peygamber'in nübüvvetini kanıtlanma konusunda benzeri eserlerden farklı bir yöntem izlemiş ve Kur'an'ı hareket noktası almıştır. Ona göre Kur'an'ın delâilü'n-nübüvveye dair kesin kaynak oluşu fesâhat ve belâgatı, gaybdan haber vermesi, aklî istidlâllere kılavuzluk etmesi şeklinde gerçekleşir. Kâdî Abdülcebbar, eserini daha çok Kur'an'ın gaybdan haber veren âyetleri yanında yer yer aynı mahiyetteki hadislerle dayandırmıştır. Gayb haberlerinin tecellisi için Resûlullah'ın nübüvvet hayatıyla Hulefâ-yi Râşidîn devrini birinci derecede, 400 (1010) yılına kadar olan dönemi ikinci derecede ele almış, bu süreçte gerçekleşen olayları değerlendirerek Kur'an ve hadislerde mevcut gayb haberlerini doğrulamaya çalışmıştır. Müellifin Kur'an'ın haber vermesine, tarihsel ve sosyolojik olgulara dayalı gayb mucizesini öne çıkaran bu yönteminin orijinal bir nitelik taşıdığını söylemek gerekir.

Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve âlimler tarafından takdir edilmiş (neşredenin girişi, s. y), M. Zâhid Kevserî, müslümanların inancını sarsmaya çalışan zümrelerin ileri sürdükleri delilleri bertaraf etmede bu kitaba yaklaşacak başka bir eser görmediğini belirtmiştir (*Tebyînü kezîbi'l-müfterî*, neşredenin girişi, s. 18). Kâdî Abdülcebbar eserinin baş tarafında (vr. 19^b) o esnada hayatta bulunan birinden bahseder-

ken 385 (995) tarihini vermiş, eserin ikinci yarısında ise Resûl-i Ekrem'in zuhurundan itibaren 400 yıl geçtiğini belirtmiştir (vr. 181^a). Buna göre eserin telifinin oldukça uzun sürdüğünü söylemek mümkündür. *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*'de tekrarların ve iç plan düzensizliğinin yanı sıra tarihî bilgilerde de bazı hatalar mevcuttur; Hz. İsa'nın Resûlullah'tan bin yıl önce yaşadığı (vr. 51^a) ve Hz. Peygamber'in Mekke'de on beş yıl kaldığının zikredilmesi gibi (vr. 157^b). Tek yazma nüshasının olduğu bilinen eser (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1575) Abdülkerîm Osman tarafından yayımlanmıştır (I-II, Beyrut 1386/1966 [?]; Tunus 1974). Sholomo Pines, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve*'de İnciller'den yapılan alıntılarının ilk hristiyan-yahudi geleneğiyle ilişkisi üzerine bir makale yazmış, S. M. Stern de eserde İnciller yanında apokrif metinlerin de kullanıldığına dikkat çekerek Hıristiyanlığa Roma geleneklerinin etkisine dair bilgileri tahlil etmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî Abdülcebbar, *Tesbîtü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerîm Osman), Beyrut 1386/1966, s. 124-137; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. y, k; a.mlf., *el-Muğnî*, XV, 147-269; XVI, 143-433; İbn Asâkir, *Tebyînü kezîbi'l-müfterî*, neşredenin girişi, s. 18; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 203; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 343; *İzâhu'l-meknûn*, I, 478; S. M. Stern, "Quatations from Apocryphal Gospels in 'Abd al-Jabbar", *Journal of Theological Studies*, XVIII, London 1967, s. 34-57; S. Pines, "Gospel Quatations and Cognate Topics in 'Abd al-Jabbar's Tathbit in Relation to Early Christian and Judaeo-Christian Readings and Traditions", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, IX, Jerusalem 1987, s. 195-278.

BEKİR TOPALOĞLU

TESDÎS

(التسديس)

Eski Türk edebiyatında bir şairin gazelindeki beyitlerin önüne onunla aynı vezin ve kafiyede eklenen dört mısra ile bendlerindeki mısra sayısı altıya çıkarılan musammatlara verilen ad (bk. MUSAMMAT).

TESEBBÜB

(التسبب)

Bir zararın insan fiilinin dolaylı etkisiyle meydana gelmesi anlamında fıkıh terimi (bk. MÜBÂŞERET).

TESELSÜL

(التسلسل)

Nesne ve olayların sebep-sonuç ilişkisi içinde geriye doğru sonsuzca sürüp gitmesi anlamında terim.

Sözlükte "bir şeyin parçalarını zincir gibi birbirine eklemek" anlamındaki **selsele** kökünden türeyen **teselsül** "kesintiye uğramadan ardı ardına devam etmek" mânasına gelir. İslâm âlimleri, Allah'ın varlığını kanıtlamak amacıyla geliştirdikleri hüdüs veya İslâm filozoflarından aldıkları imkân delilinde hâdis ve mümkün varlıkların meydana gelebilmesi için öngörülen illet-ma'lûl silsilesinin kadîm ve vâcip bir ilk illette durmasını zorunlu görür, bundan dolayı teselsülün eleştirisine büyük önem verir. Evrenin yaratılmışlığı ve mümkün oluştundan hareket eden âlimler her hâdisin bir muhdise, her mümkünün bir sebebe dayanması, bu muhdis veya sebebin mutlak şekilde kadîm ve vâcip olması gerektiğini söylemiştir. Aksi halde aklen mümkün görülen iki varlığın birbirinin var edici illeti sayılacağını (devir) yahut sebep-sonuç zincirinin geriye doğru sonsuzca süreceği gibi yanlış düşünceleri kabul etmenin söz konusu olacağını belirtmiştir (Kâdî Abdülcebbar, s. 115, 120; Cüveynî, *eş-Şâmil*, s. 693; Neseffî, I, 92). Devir kavramıyla ilişkisi ve yakınlığı bakımından teselsüle "devr-i bâtil" (kıyas-ı devrî) adı verilmekle birlikte (İsmail Fenni, s. 90; Çankı, I, 351) bu iki kavram arasında önemli farklar vardır. Devirle, mümkün ve hâdis varlıkların var olmak için karşılıklı birbirine (meselâ A'nın B'ye, B'nin de A'ya) illet teşkil etmesinin kastedilmesine mukabil teselsül ile illiyet zincirini oluşturan her varlığın kendinden öncekine nisbetle ma'lûl, sonrakine nisbetle illet konumunda bulunması anlatılmak istenir (bk. DEVİR). Teselsül düşüncesi İslâm filozofları tarafından reddedilmekle birlikte (İbn Sînâ, *el-İşârât*, s. 22; *en-Necât*, s. 235; İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt*, I, 89-90) felsefî görüşlerini benimsedikleri Aristo'nun etkisiyle ardarda sonsuza gidişi bazı durumlarda mümkün görmüşlerdir (İbn Rüşd, *el-Keşf*, s. 53-55; *Tehâfütü't-Tehâfüt*, I, 128-133). Gazzâlî bu yönden İslâm filozoflarının çelişkiye düştüğünü söyler (*Tehâfütü't-felâsife*, s. 141-145).

Kelâmcılar arasında, hâdis varlıkların birbiri ardınca sebep-sonuç ilişkisi içinde vücuda gelmesiyle ortaya çıkan teselsül ko-